

ДУХЪТ НА ПОЕТА В «КОЛОНА» ОТ ДУХОВЕ*

БОЯН БИОЛЧЕВ

Срещата на Адам Мицкевич с Товиянски е една закономерност, която се препотвърждава по всяко историческо време от схватката между два типа жреци на човешките общности – шамана и поета. Много учени са се опитвали да проникнат във взаимоотношенията на двете личности – и през призмата на една поетическа биография, биографията на Мицкевич, и през социологическия феномен на затвореното общество на Товиянски, което се стреми да подчини по-широкия концентричен кръг – кръга на цялата емиграция. Не са малко опитите да се погледне на това явление и през самия Товиянски, което автоматично извежда «Маестро» на пиедестала на изключителната личност. Ренесансът на интереса към мистичните години от четвъртото десетилетие на миналия век поражда обширно издание на писмовното наследство на Товиянски под редакцията на Станислав Пигон.⁽¹⁾

Сблъсъкът между майстора на ритуалния групов екстаз и майстора на индивидуалната наслада от словото като че ли е във вреда на втория. Терминът вреда е точен. Конрад Гурски обобщава така влиянието на Кръжеца на Товиянски и на самия Маестро върху поета: «Исках да разбира психиката на Мицкевич от периода, когато изпада под влиянието на този човек. Последствията от това са много болезнени. Дерайлира един велик ум, който губи способността точно да усеща и да оценява произведенията на литературата и изкуството. Убита е у Мицкевич една негова забележителна черта – чувството за хумор. Разбит е семейният живот на поета.» (2) Въпрос на тълкование е дали нещата изглеждат точно така, но един добър познавач на фактите, какъвто е Гурски (и други автори, работили тази тема, имат близка оценка; Алина Витковска, Зофия Маковецка (3)), в този си цитат напуска стила и пестеливостта на литературоведа. Думите му са повече като въздишка на съжаление, на безпомощност пред загуба за националната култура, която завинаги остава в полското минало. Обяснимо е и като реакция на учения и като реакция на човека, докоснал се до недрата на фактите. И все пак в реакцията има една носталгия по образа на пророка, която за първи път се нарушава чрез появата на човек, който ус-

*Част от подготвената за печат в Университетско издателство «Св. Климент Охридски» монография «Отвъд мита» (Адам Мицкевич – между мита за народния пророк и хомо люденс).

пява да го подчини на своето влияние. Обидно е, когато прагматичният интелект измъква от историята дивиденди, разрушавайки автентични национални ценности. Всичко това също е психологически обяснимо – след Томаш Зан Товиянски е вторият Маестро на поета. Но Томаш Зан е в юношеството. А и в заговорническите, съзаклятническите кръгове на филоматите и филаретите предводителството е било повече от условно. Докато Товиянски реално нахлува в живота на поета, влиза в неговото съкровено съзнание като един траен и неоспорим императив. В този смисъл историческото раздражение, което това явление предизвиква през времето, може да се обясни и с подсъзнателната съпротива дори и у автори с ярко демитологизирано мислене, съпротива срещу нарушаването не толкова на мита на пророка, колкото на образа на силния човек на националния творчески дух или с други думи, интуитивното несъгласие с всеки успешен опит за принижаване статута на словото в йерархията на времето, дори и това да е за кратко. Дори и поетът да е успял да го надживее и в себе си, и за литературата.

Какъв е бил човекът, който така дълбоко прониква в света на твореца с правата на покровител и наставник. Преди да се потърси наслагващия се образна мистика в неговата лична биография, трябва да се подчертае, че несъмнено между Мицкевич и Товиянски има нещо общо: играта с властта над човешкия дух. Мицкевич търси въздействието на поезията си като една пасивна власт над човека, стихът не мачка съзнанието, а го приобщава. Товиянски е обладан от маниакална жажда за власт над душата – във всеки неин миг, във всеки неин порив. Тази диктатура е сферата на нематериалното издава не всеприсъственост на един мистик, а просто и откровено властолюбие на управленец в духовното. В този смисъл първоначалното поражение на Мицкевич е обяснимо и логично. Поетът търси своето извисяване, лек за поредната криза на духа – което е перманентно състояние на истинския творец. Властта, която му носи поезията, е всъщност правото на нови, все по-дълбоки терзания за личното несъвършенство на фона на несъвършенството на света. Товиянски е ясен за себе си от самото начало, той няма терзания, не търси развитие: той иска притежанието, ортодоксалната вярогност към принципи, създадени от него и контролирани от него. Затова и неговата личностна реализация не е вътрешна, а е насочена навън, към другите, чрез които тя става реалност. Естествено е да е по-издръжлив, и най-важното – педантично последователен.

Товиянски е почти връстник на Мицкевич. Родил е през 1799 г. край Вилнюс. Следвал е право във Вилнюския университет. Отначало работи в юридическото поприще, достигайки висок ранг. До двадесет и девет годишна възраст не издава никакви признаци на дейност в насоката, в която го виждаме по-късно – очевидно мистикът дълго е съзрявал у Товиянски. Докосването до авторитарната система чрез нейните правни структури не-

минуемо го е зареждало и с познания за света на диктатурата, и с тягостно усещане за нейната всесилна власт – на този фон е понятна появата на идея всичко това да се компенсира и обезличи чрез овладяване на човешкото съзнание. Срещу сковаващия страх от държавната институция да се внедри вяра, доведена до интензивността на суеверието. Разбира се, очертаните външни фактори само създават условията да се проявят особеностите, заложили в самата натура на младия човек. В този смисъл мистикът у него не се ражда, а се събужда. От този миг той заема позата на проповедник, все па-натрапчиво и все по-убедително за околните започва да твърди, че е предопределен да изпълни по волята на Бога велика мисия. С тази първоначална легенда той заминава за Петербург, където започва своята «апостолска» дейност. Още тогава прави впечатление, че той не дели обществото по имуществен белег на «достойни и недостойни» за учението му, работи еднакво усърдно и сред най-ниските слоеве на населението, както и сред най-богатите. Това може да се третира и като евангелски навей, но от друг страна е още едно доказателство за антидържавния синдром на неговата духовна власт. През 1840 г. Товиянски има видение – бял кръст на небето и Богородица, която протяга ръката си към Франция – едно обединение на Богородичния култ с Наполеоновия, за да се предаде божествен статут на земното предназначение на учението. Товиянски разгръща най-важната си дейност в Париж, където привлича най-много последователи. При това към неговия Кръжец принадлежат едни от най-ярките творчески личности в емиграция. Доказателство за парижкия апогей на мистика е фактът за огромните усилия, които полага Мицкевич да спаси от екстрадиране от Франция Товиянски (4). Писмото до министъра на вътрешните работи с молба да не бъде екстрадиран Маестро Товиянски е написано от самия Мицкевич, а под него, сред многобройните подписи, личат имената на още двама поети; на втория най-ярък поет на полския романтизъм, Словацки, и на Северин Гошчински, романтикът, поетът и революционерът, един от участниците в шурма на Белведер през ноемврийската нощ на 1831 г. (5). Това преди всичко означава едно – че Товиянски е упражнявал хипнотично въздействие върху хората и е успявал да го поддържа дълго. В това отношение са единодушни и онези коментатори на периода, които имат явно отрицателно отношение към цялостната фигура на Товиянски и историческите последствия от неговата дейност. «Необикновения дар на този човек да въздейства върху хората, влезли в контакт с него, констатира дори и онези, които въпреки първоначалното увлечение от силата на неговия чар е в последствие са се отвърнали от него.» (6) «В началото срещаме една личност (Товиянски, бел. моя), със забележителен религиозен авторитет, която изглежда ту като създател на нова религия, ту като пророк.» (7) Така го оценяват и учени от чужбина, които не са повлияни от националната митология, следователно мнението им е с допълнителен атестат за обективност – Конквантен Рьогаме: «Товиянски, един чист мистификатор,

е умеел да упражнява непреодолимо влияние върху най-изтънчените духове.» (8) Особено важно е последното твърдение. Действително, въздействието върху големите поети на Полша, както бе споменато, е факт. Но Товиянски прекрасно е умеел да работи във всякаква интелектуална среда. Това, че е покорявал изящните творчески съзнания е също част от умелата игра на целенасочения религиозен тур, защото именно изящните съзнания са били действащите, оперативните медиуми. Подчинявайки ги, Товиянски не е търсил акта на «оседланото» съвършенство, а ги е използвал като подставени лица, използвал е безспорния им авторитет, личната им, нека да я наречем изящна, власт над душите на поляците, от която те са отстъпили, или по-точно са му я преотстъпили. В този смисъл това умение на Маестрото просто е съкращавало трудоемкостта и е правело по-ефикасен пророческия му експеримент сред лековерните и обикновените умове, с които е изпълнен неговият Кръжец. Но през дистанцията на времето може да се види още нещо, което е било скрито за реалните и вътрешните сили на големия поет Мицкевич. Извън всички нюанси на удовлетворение, които носи тази ситуация на Товиянски, се усеща и онова състояние на примитивен комплекс, който е карал варварите да чупят носовете и ръцете на римските статуи. Този нискоръстов порив за изравняване с необятното, постиган чрез унижаване, обезличаване, омаловажаване на превъзходения ум, на таланта личи в собствените спомени на Мицкевич. Известен е разговорът му с Товиянски, когато поетът пита какво повече може да направи, след като е създал поезия и е професор. Маестрото произнася забележителна пледоария, която започва с твърдението, че поезията и преподавателската дейност на Мицкевич не му носят никакви заслуги. (9) Поетът просто не е усещал ситуацията, в която е бил принуден «да се извинява» за дарбата си, а Товиянски заедно със самодоволството си е препотвърждавал допълнително условията и безапелационността на своята власт. Всички обяснения на Маестрото за същността и предназначението на поезията, произнесени в Кръжеца (10), аргументирани с божественото начало, с опозицията небесно – земно в призиването на поета, не могат да заслонят открития характер на този прост междуличностен акт на съпоставеност в изместена от реалните стойности оценъчна територия. На фона на историческата непобедимост на големия талант имаме една малка самооблащаваща се победа на графомана. Последният термин не е случаен. Не трябва да се забравя, че една от първите публикации на Товиянски е опит за разказ, публикуван през 1820 г. под заглавие «Истински случай» във вестник «Вилнюски седмичник». Атаките срещу поетическите заслуги на другите, произнасяни от човек, който сам в младостта си е бил изкушен от перото, независимо от промените на времето, не могат да почиват изцяло върху принципна основа. Какви са основните положения на учението на Товиянски? То е еkleктичен сбор от парапсихологични схващания, транс-

цендентален монизъм, които обединяват всички «състояли» се битиета на човека в един път към Бога и доведен до крайност месианизъм. Хората съществуват според Маестрото в неразривна връзка с т.нар. «колони» от духове. По този начин земният свят се вплита в космическо цяло със света на духа и се превръща в хомогенен духовен свят. Животът на човешкия дух преминава през редица свои етапи. Освен това, прекосявайки с всяко ново телесно измерение материалния свят, този дух се стреми все повече и повече да се доближава до Бога. Във всяко следващо Битие като основа и закодирана възможност се съдържа предишното Битие. В този смисъл чрез душата си човекът е плътна частица от една усъвършенстваща се цялост. Суверенност на земното присъствие на човека носи неговата воля. Чрез нея човекът може да избира свой собствен път на развитие към възвишеност на духа. Именно този личностен процес зависи свой собствен път на развитие към възвишеност на духа. Именно този личностен процес зависи от един феномен, който Товиянски нарича «тон». Постигнатият от свободната воля тон предопределя в каква «колона» от духове ще попадне душата на човека и как ще постигне с тях търсеното цяло.

Според Товиянски животът на общностите не е хаотично комбиниран, защото човечеството е периодически контролирано от Бога. Това се осъществява чрез божествено «докосване», а самото божествено докосване се осъществява чрез божествения пратеник. След Исус Христос на земята ще се появяват още седем пратеници. С всеки пратеник връзката между земното и небесното ще става все по-плътна, докато се получи накрая пълното им сливане в Божественото, което от своя страна означава, че злото ще изчезне от земята. Този характерен, опозиционно-богомилски модел (интересни мисли за дуалистичното в учението на Товиянски срещаме у Станислав Колбушевски) (11) носи своята логическа и структурна точност, но си струва да се подчертае, че Товиянски вижда под номер две от поредицата Божествени пратеници себе си.

Във връзка с това развитието на човечеството се оказва не междуличностен и групов процес, а проблем на вътрешния човешки живот. Или по-точно, прогресът на обществото и историята е функция на усъвършенстването на индивидуалността. На това най-силно набляга Товиянски в своето учение – етичното «възнесение» на човешкия дух е не само цел на конкретния живот, но и велико средство в общото развитие на света и затова са особено важни постулатите на учението за пътищата към етичното съвършенство, работата върху собствения дух.

Как Товиянски се старее да съобрази своята идейна конструкция с конкретната ситуация на поробената Полска държава, на продължаващите вече петдесет години непрестанни усилия и битки на поляците за национално освобождение. Тук Маестрото за първи път не успява пълно да прояви характерната си прозорливост и ювелирна точност на въздействие вър-

ху актуалния духовен субстрат на дадената среда. Той приема, че полският въпрос стои по-ниско от божествения. Това е естествено за Товиянски, при положение, че национално-освободителното движение, със своята организация на широки слоеве, представлява междуличностна система за «поправяне» на историята, а подобно нещо върви срещу теорията на Маестро, който със затваряне на този процес единствено вътре в човека, постига своето мечтано «управление над душите». Разбира се, той не отхвърля национално-освободителната идея, завръщането в Полша, свободата на Полша са едни от пропагандните мотиви в началото на парижката му дейност, но в крайна сметка всичко това е потопено в мистика, нещо повече, подчинено е на нея и не надхвърля фундаменталното вътрешно развитие на индивидуума, по-точно, освободителната идея е по-малка от душата, стремежът към свобода представлява не цел, а част от «реализацията» (характерен термин на Товиянски) на личността. Спазвайки императива на собствената си теория, маестро, създава един конфликтен мотив, пораздаващо естествено съмнение в нейната окончателна истина. Мотив, въздействащ преди всичко върху духовно по-ярките личности, върху хората с развито чувство за дълг пред нацията и нейната историческа съдба. Кое то в крайна сметка и става. Типичен пример за това е един от първите последователи на Товиянски – генерал Скишинецки, известният на всички поляци от онова време ръководител на въстанието от 1831 година. От февруари до септември, до самия му трагичен край Скишинецки е на своя пост. После се установява в Прага, а след това в Брюксел, където бива назначен за генерал в белгийската войска. Скишинецки се запознава с Товиянски през 1841 г. в Карлсбад, а в Брюксел поддържа с него близки отношения. Но сравнително скоро и може би един от първите – скъсва отношенията си с него. Какво друго би могло да мотивира постъпката на генерала освен неясната позиция на Товиянски по национално-освободителния въпрос. Един военен от кариерата, «почернял» от барута по време на въстаническите сражения трудно може да се примири да бъде затворено само в душата на отделната личност онова, което той заедно с въстаниците е постигал със сабя и решителност, а е отстъпил след саможертвена отчаяна съпротива. Върховният миг на национално-освободителната идея е колективната емоция, патриотичната екзалтация, която също се изживява най-пълно в максимално широка среда от съмишленици. В това е нейният смисъл и предназначение, нещо, което Товиянски отчита по своему и въз основа на други крайни цели.

Пръв реагира срещу това очевидно несъответствие в учението на Маестро военният. След време ще го последват поетите.

Много трудове са посветени на «мистичния» период в живота на Адам Мицкевич. Сам по себе си той поставя един важен въпрос – извън споменатия вече тезис за властта над другите в духовната сфера – това е въпро-

сът за степента, в която поетът се изплъзва от контрола на собствената воля, степента, в която поетът губи власт над самия себе си. Тръпката на творчеството предполага натура, която реагира дори и на най-дребния нюанс. Чувствителността е условие за художественото наблюдение, амалгама на художествения синтез, но тя създава и очарователна слабост на съзнанието – перманентно очакване на нещо ново и силно. Поетът е предварително подчинен на бъдещо силно преживяване, той го търси, жаждата за нов дразнител е като зависимост от наркотик, «носталгия» по нова емоция. В този смисъл зависимостта от мистиката на Товиянски се очертава в логична последователност. Мицкевич току-що е приключил с играта на поезия, по силата на закона за махалото го виждаме в една тонална противоположност – професор, преподавател в елитни университети. Той се докосва до поезията отстрани и през параметрите на разума, през констативното наблюдение на ерудита. Грешка е да се вижда в това само отдиш на играещия човек у Мицкевич. (понякога разглобяването на играчката е по-забавно от играта с нея.) Но така или иначе поетът за дълго заменя дъха на реалната актуална емоция с фетиша на книжното знание и вътрешните залежи на собствената му литературна и историографска култура. Изследователят на цивилизацията винаги е в състояние на специфична притежателност към предмета си, поетът е в подчиненост на стремежа си към вечно изплъзваща се хармония. Заедно те не си противоречат в богатите и разностранни натури, но очевидно в съзнанието се събужда потребността от очертаната емоционална наркоза. Увлечението по мистиката в този смисъл не е отдиш, а продължаване на усещането за поезия в други измерения.

Има и още един подобен преход във вътрешния свят на поета. Играещият чистосърдечно на дълбоки чувства, податливият на женския чар, човекът, който, по думите на много свидетели, е припаднал при не една импровизация (навярно почти едновременно с някоя от присъстващите дами) е изправен пред безпаричие, пред кухата схема на семейните проблеми и не на последно място – пред заболяването на съпругата си. Тежките депресии на Целина Шимановска, циклофренията, която навестява дома на Мицкевич като призрак за неясно безумно бъдеще, заменят присъствието на очаровани дамски очи от поредния салон. Липсата на любов при сключването на брака е компенсирана от силно чувство за дълг. Резултат по-скоро на един комплекс за вина, отколкото на постепенно възникнала в съжителството привързаност. Всеки нов пристъп на Целина ражда опасение от перспективата да бъде окончателен. И точно в такъв момент се появява Товиянски със своя хипотетичен дар и безпогрешен усет за ситуация. На 30 юли 1841 г. Целина е в тежка криза. В дома на Мицкевич идва Товиянски. Пред очите на изумения поет той успява да върне болната в нормално състояние. Това става толкова внезапно и така бързо, че Мицкевич го приема

като едно чудо, като знак на божествена намеса. Трудно е да се възпроизведе цялата конкретна истина, но е ясно едно: Товиянски не само успява да «излекува» съпругата на поета. Той се явява като олицетворение на висша духовна сила, която внася хармония и спокойствие в разтърсения, помрачен семеен храм, внася надеждата, че непредвидимата болест е подчинена на тази сила. Болестта деградира в ужасяващото си всеприсъствие. В крайна сметка пред погледа на Мицкевич тази сила се разгръща подобно мощта на въображението в поезията, самата сцена се извисява като поезия, но в друг разред и в други селения. Не е странен при поет като Мицкевич и в актуалното му, вече очертано състояние, мигновеният порив да ѝ се подчини. Дори и за тогавашната медицина случаят е ординарен – извеждане от цикъла чрез хипноза. Но за поета през лятото на 1841 г. нещата изглеждат иначе: «От няколко дни жена ми се възстанови и се чувства все по-добре. Представете си, уважаеми господине, моето щастие след толкова преживени беди, а колко бяха страшни те, само аз и Бог знаем. Може би вече сте чули за излекуването на Целина, защото слухът за това се е разнесъл сред емиграцията заедно с новините и пророчествата за Полша. Този човек, който я излекува, даде на мен и на още няколко избрани поляци доказателства за своята мисия и предрече щастливо бъдеще за народа ни в близко време. Допуснати до неговите тайни, ние повярвахме и се почувствахме задължени да зарадваме и другите.» (12) Впоследствие Мицкевич започва да разбира, че вяра, придобита чрез чудо е прекалено «евангелично», у него се поражда нежелание околните, неговите приятели и съмишленици, да останат с впечатлението, че той е човек, способен да промени из основи схващанията си само от една сцена. Цялата му кореспонденция от последните месеци на 1841 г. свидетелства за това – Мицкевич твърди, че е бил покорен не от оздравяването на жена си, а от учението на Маестрото. (13) И все пак точно разнобоят между поета и интелектуалеца стои в основата на описания основополагащ за мистичния период момент. Защото този, който тласка към подобно решение Мицкевич е умореният поет у него, а интелектуалецът или казано съобразно епохата, размишляващият човек у него го измъква постепенно от влиянието чак до крайния разрыв.

Признавайки върховенството на Товиянски, водещата мисъл на Маестрото, Мицкевич сам не се решава да я претвори в поезия. Може би това е инстинкт за самосъхранение на таланта, може би е взривното удовлетворение от разнотипната поетическа тръпка, която той изживява опосредствено, а може би той иска да присъства в малкото общество уподобен на другите в него, защото на «социализация подлежи не само варваринът, но и творческият гений». (14) Във всеки случай Мицкевич забравя изключителните си способности в словото. Докато самият той поетически мълчи, се стреми да подтикне към поетическо творчество в аурата на товиянизма други поети. Характерно е писмото му до Бохдан Залески, когото Мицке-

вич откровено счита за един от най-големите полски поети. «Щом прочетеш това писмо, падни на колене и поблагодари на Бога. Тук стават велики неща. Емиграцията е обединена. Бързай, бързай при нас (...) Славею мой, долитай и пей!» (15) Еуфорията е понятна, писмото е писано един десет дни след чудодейното оздравяване на Целина. Понятен е и този грях на прясната идеологема – да приема желаното за реалност. Става дума за твърдението, че емиграцията най-после е обединена. Напротив, както ще стане ясно, точно разединението на емиграцията предизвиква оттеглянето на много последователи на Товиянски. По-странен е друг факт. След като Мицкевич не допуска в поетичните пространства на душата си правилата на «идеологическата поетика», как да се обясни дифузията на учението именно в основната област, в която се реализира споменатият вече размишляващ човек – преподавателската катедра на Колеж дьо Франс. Защото Мицкевич постепенно започва да пренася тежестта на лекциите си върху учението на Товиянски и това предизвиква реакцията на университетските власти до степен да бъде отнета катедрата на полския професор. Остра реакция в това отношение има и в средите на сънародниците му. И не само такава реакция буди този акт – самата емиграция се противопоставя, обидно е и големият символ на Духа и Словото на народа се подчинява словото си на мистичния дух на един пришелец. Остро критикува поета за това Витвицки (16) в емиграционната преса. А в излизащото от 1 май 1839 г. списание «Пшонка» Винценти Мазуркевиц язвително пише: «В тази тежка дейност доста помогна на Товиянски човекът, който някога казваше на младежта: «кърши това, което разумът не може да скърши» (...) човекът, който по-късно от славянската катедра в Колеж дьо Франс заяви пред чужденците (авторът има предвид французите, бел. моя), че патриотичното чувство на поляците е нещо, което те не могат да разбират». (17) Трудно обяснимото понякога произлиза от прости психологически механизми. Някои действия могат да бъдат обяснени с предчувствието за реакция срещу тях, въпреки че се осъществяват като защита на научни или политически схващания. Невъзможно е да се определи в каква степен и дали искрено Мицкевич се е надявал, че университетската катедра може да бъде трибуна за разпространение на идеята. В това личи повече присъствие на онава непокорство, което е дълго в немилост пред лицето на Товиянски. Мицкевич болезнено понася нападите на емиграционната преса, която атакува заедно с увлечението му по мистицизма и негови съкровени грехове и преди всичко голямата болка на поета – неучастието му във въстанието. Пропагандирайки товиянизма, той като че ли отстоява, макар и по нехарактерен за него начин, своята суверенност, своето «различие» от това, което биха искали да видят у него парижките среди на емиграцията. Или с други думи – тези лекции са може би странна форма на съпротива на свободния поетически дух срещу митологическия човек. Едно такова поведе-

ние изглежда логично, при положение че Мицкевич в писмото си до Игнаци Домейко така оценява ситуацията вътре и около Кръжеца на Товиянски: «Става дума за дълбоко и велико дело, защото идва направо от Бога. Нашият Маестро създаде тук Кръжец от ученици. Подложени сме на атаките на цялата емиграция. Всичко се обърка. Княз Чарториски и неговата партия ни считат за луди, демократите ни мислят за московска партия, военните – за узурпатори на командния им ранг.» (18) Впечатлява това «ни», внушаващо че Мицкевич действа и говори като за част от цяло. За първи път след младежките сдружения поетът изпитва удовлетворение, че е в група. Разговарвайки бремето на великата личност, той лекува чрез заявената вярогност към групата всички горчивини, които е усетил от изброените среди на разделената емиграция.

Именно тази носталгия по юношеството е друг основен момент при приобщаването на Мицкевич към мистичната идея. «Неугасналото филоматство поражда неимоверната чувствителност на Мицкевич към малките приятелски групи, неголемите общности, отделили се от големите, често чужди и дори омразни обществени структури.» (19) Той поема в средите на месианството с увлечението на прословутите «майски» разходки на филоматите, част от общия им поход към «републиката на младостта». Необходимии са му години, за да почувства, че те не могат да бъдат същите – и в новото време, и в новото социално пространство. Именно тук се корени важен конкретен възел, който много спомага за охлаждането на Мицкевич към Кръжеца и неговия Маестро. Въпросът за изповядването на вярата, за изпълнителския ритуал, не може вечно безконфликтно да съжителства с анархичния потенциал на поетическата нагласа. Ако «всички правоверия са започвали като ереси» (20), Товиянски има хрумването и сръчността да осъществи обратното; той обявява учението си за единствено и неопровержимо правоверие, а атаките отвън използва, за да му придава вкуса на ерес. Но много скоро затварянето, запечатването отвътре на Кръжеца започват да превръщат ритуала в сковаваща дисциплина, която от своя страна изражда духовното всевластие на Товиянски в своего рода изпълнителска власт. Мицкевич е стриктен – кореспонденцията му показва почтителност като към патрон, търси такива изразни форми, които да внушават признанието и върховенството на Месията. Той го титулува «Маестро» и «Господине»; последното, изведено като самостоятелно обръщение означава и регламентиране на божествен статут. Но колко дълго един поет би се чувствал уютно, участвайки в сбирки, където се дискутира по спуснати «отгоре» теми, ако може да се нарече дискусия едно състояние на верска групова екзалтация. «Нашият Кръжец се раздели на групи от по седем души. Отначало това породии малко объркване, но Братята бързо щ привикнат. Ще ти съобщаваме за всяко по-важно начинание», пише поетът до

Товиянски в края на февруари 1843 година (21) Виждаме народният поет на Полша в положението на ученик пред класен ръководител, който при това наставлява от разстояние, тъй като писмото е писано след изгъждането на Товиянски от Франция. Подобен род вътрешна дисциплина, която не почива върху дейност с определена и ясна цел, а служи за сплотяващ фактор, има свойството да се самовъзпроизвежда. Така от Кръжец на вярата, товиянчиците се превръщат в затворено верско общество. «...Странността на това явление, което нараства вътре в рамките на емиграцията, възхищавайки я, забавлявайки я и изпълвайки я с опасения. Затова много от тогавашните характеристики на групата на товиянчиците подчертават именно нейния изолационизъм и херметизъм: наричали са я орден, лагер или направо секта.» (22) А в последните книги, посветени на мистичния период в живота на Мицкевич, се появяват дори паралели с нашето съвремие, които, въпреки привкуса на насилена анахронизъм, съобразяват оценъчния си критерий с огромния опит на XX век в авторитарното управление. Това личи много ясно в «Братство или смърт: убийството на Мицкевич в Божествения кръжец» на Кшиштоф Рутковски. (23) Дорота Шивицка в «Тон и бич: Мицкевич сред товиянчиците» дава такава оценка на книгата на Рутковски: «(...) с помощта на специално създаден алюзиен език авторът представя дейността на «Божественото дело» сякаш то е комунистическа партия, която реализира тоталитарната си идеология». (24) Когато вътрешното състояние на Кръжеца наистина започва да наподобява тоталитарна структура, в него се проявяват и някои нейни характерни белези. Вътрешните борби, стремежът за овладяване на по-близко място до Маестрото, което означава съответната форма на кариеризъм. Идейните предпоставки се превръщат все повече в упражнения по риторика и престават да бъдат коректив на поведението на малкото общество. Типичен пример е историята с Ксавера Дейбел. Мицкевич се обявява в нейна защита, когато Товиянски иска тя да не живее като възпитателка в дома на поета. Малко след това избухва невероятна ненавист между Целина и Ксавера, която очевидно не е само «женска история», тъй като Дейбел се обявява и срещу самия Мицкевич. Интригата, емоционалната клаустрофобия в затворения кръг довеждат и до необясними понякога психологически реакции. Но очертаването на една линия на натрупващи се непримиримости между членовете показва деструкция на организацията в човешки план, ликвидиране на спокойствието и толерантността, условията за усъвършенстване на всяка от участващите личности според учението на Товиянски. Още един факт от «жълтата хроника» на Кръжеца е повече от знаменателен. В отсъствието на Мицкевич един от «братята», Пилховски, се опитва да направи преврат – да отстрани Мицкевич от позицията на заместник на Товиянски. Поетът се връща и овладява ситуацията. Извън горчилката, която носи реализираната задкулисна ненавист, Мицкевич несъмнено е бил поразен от

мотивировката за едно такова действие – че има в Кръжеца хора по-способни от Мицкевич за този пост. Колкото и да си вътрешно подчинен, колкото и скромнен да си – а знаем, че поетът никога не е ценял организаторските си качества, имал е своеобразен комплекс, че не е особено надарен в тази област (точно в нея търси компенсация и намира смъртта си) – не можеш да не забележиш, че шепа настръхнали един срещу друг, но трудно различаващи се един от друг хора могат да излъчат измежду себе си човек по-способен от народния поет на Полша. Самото потушаване на този вътрешен бунт е карикатурно удовлетворение за Мицкевич, при това последвалото разпадане на Кръжеца се възприема от повечето от членовете като вина на поета, което означава, че този опит за свалянето му в йерархията на Кръжеца не е бил случаен инцидент. Самият Товиянски охладнява към него и постепенно развива все по-демонстрирана враждебност. Мицкевич започва да става все по-чужд за Братята. Жалката борба за власт в група, вместо взривна реализация на голям поет в националната свая – ето мисълта, която Мицкевич все повече и повече допуска до себе си, след като без съмнение фактически я е отблъсквал от самото начало на Кръжеца, още от неговия идиличен период. И не за първи път виждаме способността на таланта да се преражда. Започва да се пропуква отвътре черупката на затвореното общество и поетът изправя реалния си ръст след години психологическа свитост, отчитана мазохистично като нирванна на усъвършенстващия се дух. Това, че създава свой кръг, разделяйки хората на Товиянски, е само една реанимация на агонията. На агонията на собственото му заблуждение, че великата идея има свой месия и че поетът трябва да работи за нея не само със слово. Единственият резултат е, че кръгът около Мицкевич става паралелна структура на Кръжеца на Товиянски. Поетът не е вече само неудобен, той става непредвидима заради таланта конкуренция. За пъргав, сурово прагматичен ум като този на Товиянски това е достатъчно. Ненавистта изплува отгоре, цялата злъчност, изобретателност и безпощадност на бездарието се насочват към поета, който е уязвим за тях само ако приеме сблъсъка на тяхно равнище. Уязвим като човек, разбира се, тъй като словото му е извън влиянието и преоценката на организирани или организиращи се сили, а е подвластно само на времето. И все пак, дори и след окончателния разрыв, дори и вече освободил се от опеката на месията и императива на груповостта, Мицкевич запазва в себе си уважение към първоначалната идея. Може би поради достойнството да не се отричаш от себе си. А може би остава верен не на идеите, формулирани от Товиянски, «остава верен на идеите, които свързват товиянството със «Задушница» и «Книгите на полския народ».» (25)

Или още по-точно. В навечерието на Пролетта на народите Мицкевич търси по-големия концентричен кръг, по-откритото обществено поле за дейност, в което идеите за самоусъвършенстването и идеята за солидарна-

та активност на големи маси от хора не си противоречат, където човекът, създавайки историята, създава себе си, а не обратното. Революцията, пред която Мицкевич, поради своето «неявяване» на въстанието от 1831 г., чувства една трудна за изкупване вина, се очертава на европейския хоризонт като ново предизвикателство за непредвидимостта на поетическия талант. Самозалъгването на дребно в живота на голямата личност отстъпва, играещият човек се връща в реалните си мащаби.

Един факт красноречиво говори за крайния резултат в сблъсъка между шамана и поета; Мицкевич губи правото си на лекции в Колеж дьо Франс, защото започва да разгласява оттам идеите на Товиянски, а когато отнемат лекциите, Товиянски със задоволство констатира, че това е Божие наказание, защото Мицкевич е предизвикал разцепление на Кръжеца. (26)

Шаманът винаги печели, но остава в историята единствено защото е прикрепен към името на загубилия голям поет.

Когато през 1855 година в Кръжеца достига вестта за смъртта на Мицкевич, тя е била приета с пълно безразличие от братята. (27) Вътрешната дисциплина на средните умове вместо усъвършенстване на личността е довела до тяхната емоционална и нравствена атрофия. Просто за тях Мицкевич е бил мъртъв от мига, когато е напуснал Кръжеца – единственият свят, който те признават, защото е вече единственият, който познават.

Поетът, в крайна сметка, обогатен с болка и огорчения и обеднял откъм радост, винаги намира пътя към по-големия свят.

БЕЛЕЖКИ

(1) Анджей Товиянски. «Wibor pism i nauk». под редакцията на Ст. Пигон, Krakow, 1922.

(2) Конрад Гурски. «Mickiewicz – Tovianski». Warszawa, PWN, 1986, с.167.

(3) Зофия Маковецка. «Brat Adam». Warszawa, 1975.

(4) Bersano Begey Marinal «Mickiewicz et Towianski». – Revue des Etudes italiennes, Librairie Marcel Didier, 1955.

(5) Адам Мицкевич. «Dziella», Т. XV, с. 503.

(6) Конрад Гурски. «Mickiewicz – Towianski». PWN, Warszawa, 1986, с. 11.

(7) Алина Витковска. «Mickiewicz, slowo i szyn». PWN, Warszawa, 1983, с. 213.

(8) Константин Рьогаме. «Adam Mickiewicz, homme et po'ete», Librairie de L'Universite, Lausanne, 1949, с. 24.

(9) Адам Мицкевич, «Dziela wszystkie». Warszawa, 1933, Т. XI, с. 334.

(10) Анджей Товиянски. «Pisma». Торино, 1882, и Анджей Товиянски. «Wybir pism i nauk», Krakow, 1922.

(11) Станислав Колбушевски. «Tworczosc Mickewicza na emigracji». Wiedra powszwchna, Czytelnik, 1946.

- (12) Писмо до Виктор Юнджил. – В: *Адам Мицкевич*. «Dziela», Т. XV, с. 417.
- (13) Пак там, с. 593-661.
- (14) *Николай Бердяев*. «За свободата и робството на човека». Университетско издателство «Св.Климент Охридски», София, 1992.
- (14) *Адам Мицкевич*. «Dziela», Т. XV, с. 409.
- (15) По коментара на *Владислав Голембиовски*, «Mickewicz odsłoniony i towianszczyzna», 1844.
- (16) *Винценти Мазуркевич*. «Egle Towianskiego», цит. по: *Стефан Калин*. «Mickewicz – Towianczyk w świetle satyry emigracyjnej». Wrocław, OSSOLINEUM, 1948, с. 18.
- (17) *Адам Мицкевич*. «Dziela», Т. XV, с. 519.
- (18) *Алина Витковска*. «Mickewicz, słowo i czyn». PWN, Warszawa, 1983, с. 211.
- (19) *Мигел де Унамун*. «Агонията на християнството». «Алфа Инт», С., 1993, с. 81.
- (20) *Адам Мицкевич*. «Dziela». Т. XV, с. 540.
- (21) *Алина Витковска*. «Towianczycy». W-wa, PWN, 1989, с. 237.
- (22) *Кишиштоф Рутковски*. «Braterstwo albo śmierć: zabijanie Mickiewicza w kole bożym». Paris, Libella, 1988.
- (23) *Дорота Шивицка*. «Ton i Bicz; Mickewicz wśród towianczyków». OSSOLINEUM, 1990, с. 215.
- (24) *Юлиуш Клайнер*. «Zarys dziejów literatury polskiej». OSSOLINEUM, 1974, с. 277.
- (25) *Алина Витковска*. «Towianczycy». W-wa, PIW, 1989, с. 91.
- (26) *Кишиштоф Рутковски*. «Braterstwo albo śmierć – zabijanie Mickiewicza w kole bożym». Paris, Libelle, 1988, с. 278.